

A németek és a börtöneik

Az elmúlt évtizedben több alkalommal nyílt lehetőségem arra, hogy Berlinben és más városokban tanulmányozhassam az ott működő büntetés-végrehajtási intézetek életét. Mindezt a rheinbachi székhelyű Nemzetközi Osztály tette számomra és sok magyar kolléga számára lehetővé. A német bv. intézetek többsége a II. világháborút megelőzően is létezett. A rheinbachi például éppen az első világháború kezdő évében jött létre. Az ott dolgozó bv-s kollégák elmondása szerint eredetileg lőszergyárat akartak a városban létrehozni, de később a város vezetői úgy döntöttek, a lőszergyár háborús célpont lehet, ezért inkább börtön legyen a tervezett helyen. Az már más lapra tartozik, hogy a II. világháborúban, a Bonntól mindössze 25 km-re lévő városkát is alaposan megszárták az angol és amerikai bombázó repülőgépek.

A berlini bv. intézetek többsége is sok évtizede működik. Közülük történelmi jelentőséget kapott a MOABIK-i Bv. Intézet és a PLÖTZENSEE-i Bv. Intézet. A MOABIK-i Bv. Intézetben végezték ki többek között von Stauffenberg grófit, aki a Hitler ellenes merénylet fő szervezője volt, és közel 300 társát. A PLÖTZENSEE-i Bv. Intézetben is megtalálhatjuk a náciizmus elleni küzdelem áldozatai emlékhelyét, de nevezetes az intézet a közelmúlt politikai eseményei miatt is. Egon Krenz, az NDK utolsó párt- és államfője a Plötzensee-i Bv. Intézetben kezdte meg a hosszabb idejű szabadságvesztés büntetésének letöltését, melyet többek között azért kapott, mert komoly szerepe volt a berlini falnál történt, sokszor halálos végű események alakításában. Egon Krenz ma már nem bv. intézeti falak között éli a szabadságvesztés mindennapjait, hanem otthon, a magyar házi őrizethez hasonló jogi keretek és őrzési feltételek között. (Mielőtt bárki elvtelen engedménynek hinné ezt a lehetőséget, le kell szögezni, hogy Egon Krenz nem számít kivételezettnek, ha ugyanis valaki megfelel a házi őrizetbe helyezés feltételeinek, meg kaphatja ezt a lehetőséget.)

Az elmúlt évtizedekben Németország egyes városaiban és Berlinben is több új bv. intézetet is építettek, Ilyen pl. az AACHEN-i és a KÖLN-i, vagy Berlinben a CHARLOTTENBURG-i Bv. Intézet is, melyekben szintén lehetőség nyílt a helyi sajátosságok megismerésére. Berlinben a város tizennegyedik intézetét éppen az elmúlt hetekben adták át rendeltetésének.

Jelenleg Berlinben 14 bv. intézet működik. Ennek egyik eredendő oka a negyvenévi megosztottság volt, pedig a Spandau-i Bv. Intézetet, melynek évtizedekig kizárólag a háborús bűnei miatt elítélt Rudolf Hess volt az egyetlen lakója, már le is bontották. A korábbi Kelet- és Nyu-

gat-Berlin börtönrendszere csak az elmúlt évtizedben került összehangolásra, miként a két országésé is.

Kiemelendő – többek között – a német szövetségi büntetés-végrehajtási rendszerben az, hogy a legfőbb büntetés-végrehajtási jogszabályt a szövetségi parlament (Bundestag) által elfogadott törvény tartalmazza, míg az abban foglaltak végrehajtását az egyes szövetségi parlamentek által elfogadott jogszabályok határozzák meg.

A szabadság-elvonással járó büntetések végrehajtása sem szövetségi, hanem tartományi feladat. A központi jogszabályon alapuló helyi szabályozások adják a tartományokban működő bv. intézetek tevékenységének sava-borsát, bár meg kell említeni, hogy az egyesülés óta a két Németország bv-s gondolkodása sok tekintetben közeledett egymáshoz.

Előjáróban le kell szögezni, hogy a német büntetőjog nem ismeri a szabadságvesztés büntetés fokozatonkénti megkülönböztetését, tehát ott nincs fogház, börtön és fegyház fokozat, van helyette nyílt, félig nyitott és zárt végrehajtási mód és ez határozza meg az adott bv. intézetben belüli végrehajtási rendet.

A háromféle végrehajtási mód közül a zárt lényegében azonos a magyar fegyház, illetve börtön fokozatával, a félig nyitott leginkább a magyar fogház fokozathoz hasonlítható, míg a nyitott a magyar fogház fokozatban lévő EVSZ-es végrehajtási módhoz hasonlónak fogható fel.

Az elítéltek a nyitott bv. intézetekben lényegében csak éjszakára térnek vissza, a nappalukat a számukra biztosított munkahelyeken töltik.

A közelmúltban meglátogatott berlini HEILIGENSEE-i Bv. Intézet tipikus nyitott intézet. A 200 fővel működő intézetben olyan férfi fogvatartottak vannak, akiknek viszonylag csekély súlyú bűncselekménye volt és a német viszonyok között is rövid tartamú büntetést kell kiállniuk (ez átlagosan nyolc hónap körül van). Az intézet megtekintése során azonnal szembetűnik, hogy nincsenek zárkák, hanem csak egy személyes lakószobák, melyeket nem a bv. intézet személyzete nyit és zár, hanem a fogvatartott, a részére kiadott kulccsal. A lakószobában a kincstári felszerelés mellett számos tárgy (pl. a TV-készülék) a szoba „lakójának” tulajdonát képezi. Az intézetbe utalt személyek a reggeli létszámmellenőrzéstől az esti hasonlóig nem tartózkodnak az intézetben, hanem a város különböző pontjain, a civil dolgozókkal együtt végzik a munkájukat. Mivel Berlinben komoly távolságokat kell utazni, számukra közlekedési bérleteket bocsátanak a rendelkezésükre. (Berlinben jelenleg egy egynapos érvényességű jegy 8 márkába, egy hetijegy 40 márkába kerül! 1 DM jelenleg kb. 136 Ft-nak felel meg!)

A munkaszüneti napokat az intézet lakói általában az intézetben belül töltik el. Évente több mint 7000 munkába-járási engedélyt töltenek ki részükre, de az sem ritka, hogy a hét végén haza mehetnek a családjukhoz. A szabadulók száma évente 400 fő körül mozog, azaz kb. kétszer cserélődnek a fogvatartottak.

Ellátásukért havonta 100 márkát kell fizetniük, melynek fedezetét a keresményük biztosítja.

A naponta visszatérő elítélteket rendszeresen ellenőrzik. Az ellenőrzés kiterjed az ún. tiltott tárgyak bevitelének megakadályozására csakúgy, mint az alkoholos állapot, de különösen a kábítószeres befolyásoltság megállapítására. Akit ez utóbbiak bármelyikén elkapnak, és az alkoholos vagy kábítószeres befolyásoltság egy meghatározott szintet meghalad, annak számára véget ér a nyitott élet. Először a magánzárkába, majd néhány órán belül a berlini zárt intézetek valamelyikébe kerül az érintett áthelyezésre, ahonnan már nincs többé lehetősége arra, hogy ismét

TAPASZTALATCSERE

egy ilyen jellegű intézetbe folytathassa büntetése letöltését. Érdekes az is, hogy nem kizárt, olyan valaki is ebbe az intézetbe kerül, akiről tudják, hogy van, vagy volt köze az alkoholhoz vagy a kábítószerhez. Ezeket fokozottabban vetik alá az ellenőrzéseknek és rendszeres orvosi segítségét is kapnak.

Az intézetbe elhelyezett elítéltekkel 42 fő általános képzettséggel rendelkező bv. dolgozó és 6 fő szociális munkás foglalkozik, akiknek alapelvük az, hogy a gondjaikra bízott személyek visszavezethetők a német társadalom tagjai közé. Az intézet igazgatójának és munkatársainak az a hitvallása, hogy mindenkit megillet a bizalom, de ha azzal valaki visszaél, nem maradhat el az arányos büntetés sem. (A zárt bv. intézetbe történő átszállítás számít a legsúlyosabbnak.) Az intézet munkatársai sok éve dolgoznak együtt. Az intézet igazgatója 19 éve dolgozik már a Heiligensee-i börtönben, ebből az elmúlt 9 évet már, mint az intézet igazgatója. A dolgozók munkafeltételeire az egyszerűség és a célszerűség a jellemző. Itt is, de más német bv. intézetben is jellemző, hogy a bv – s dolgozók irodái kis alapterületűek, viszont a legtöbbjük egyedül birtokolja azt. Ott, ahol szükség van több bv. dolgozó együttes munkájára, mint pl. a befogadásnál, természetesen többen vannak, csakúgy, mint az igazgatási területen.

Általános tapasztalat, hogy a bv. intézetek dolgozói szívesen végzik a feladatukat. Tudatában vannak annak, hogy a munkájuk a társadalom számára fontos, igaz ezt a fontosságot a társadalom is sokféle formában kifejezi, illetve elismeri. Az egyik ilyen kifejezési forma az ún. bv. intézeteket segítő társadalmi felügyelő bizottság, melyeket az intézetek székhelye szerinti Polgármesteri Hivatalok javaslatára a helyi polgármesterek hoznak létre. Ők kérik fel a helyi közösségek erre érdemes tagjait a bizottsági munkára. A bizottságok tagjainak összetétele kifejezi a bv. intézetek környezetében élő emberek társadalmi rétegeződését. A bizottságok tagjai rendszeresen felkeresik az intézeteket, meghallgatják a hozzájuk forduló elítéltek panaszait, és ahol lehet, hatásos módon adnak segítséget.

A bv. intézetek vezetői a társadalmi felügyelő bizottságok munkáját igen fontosnak ítélik meg. Általános volt az a vélemény, hogy a kívülről érkező személyek sokkal hamarabb ismernek fel bizonyos problémákat, mint az intézetben nap-nap után a munkájukat végző személyek. Természetesen a polgármesteri hivatalok is figyelemmel kísérik a településükön működő bv. intézet munkáját és ott ahol ez szükséges, megadják a bv-ek által kért segítséget. Kár, hogy a '90-es évek elején, amikor a magyar büntetés-végrehajtás nagy jogalkotási folyamata zajlott, a hazai börtönöket felügyelő bizottságok létrehozásával a belügyi és az önkormányzati szervek nem értettek egyet, pedig megvalósulásuk sok hasznos energiát szabadított volna fel.

Több olyan bv. intézetben jártunk az elmúlt években, ahol a helybeliek egyik legfontosabb munkalehetősége a bv. intézet, ezért mind az ott dolgozók, mind a település polgárai kölcsönösen megbecsülik azokat. A Rheinbach-i Bv. Intézet egyike ezen jó példáknak, ahol a bv. inté-

A Rheinbach-i börtön

zet körül a mienkhez hasonló szolgálati lakások találhatók. Az ott lakók ezeket a lakásokat csak a szolgálatuk ellátásának idejére kapják meg, ha nyugdíjba vonulnak, úgy onnan el kell költözniük. Igaz, a jövedelmük ezt – megfelelő takarékoskodás mellett – hosszú távon lehetővé is teszi. A szolgálati lakásokban lakó bv-eket mozgósítják elsősorban, ha valamilyen rendkívüli esemény történik a börtönben. Az itt lakó személyek lakbére kedvezményes, de a lakbér mellett más juttatásokban is részesülhetnek.

A német bv. intézetek dolgozóira jellemző a magas fokú szakmai felkészültség, hangulatukra az intézetek anyagi biztonsága. Bár meg kell jegyezni, a jelenlegi nagy német építési láz érzetű a hatását a bv. intézetek költségvetésében is. Ez azonban nem jelenti a máról-holnapra éleést, csak azt, hogy egyes fejlesztésekhez nehezebben kapnak anyagi fedezetet, a költségvetési pénzek felhasználását még jobban megfontolják.

Az egyes intézetekre nem jellemző a túlszűfoltóság. Az 1998-ban Flensburgban meglátogatott bv. intézetben, ott-jártunkkor éppen az volt az egyik legnagyobb gond, hogy 2 (KETTŐ!) fővel több fogvatartott volt az épületben, mint az engedélyezett létszám. E miatt az intézet további fogva tartottat nem volt köteles befogadni, sőt a tartományi bv-s szervezetnek intézkednie kellett a többlet, más intézetbe való átszállítása érdekében. (Ez nálunk a jövő homályába vesző eredmény, vagy még talán az sem...)

A Plötzensee-i Börtön főbejárata

ként tisztelt teremben. A kivégzőhely melletti múzeumban eredeti dokumentumok fényképei láthatók. Az áldozatok (köztük a Hitler ellenes merénylet egyes résztvevői) emlékét őrzi az az emlékmű, ahol minden évben leróják kegyeletüket a nácizmus áldozataira emlékezők. Ugyancsak ennek az emlékhelynek része a mementőként felállított kő-urna, mely a koncentrációs táborok áldozataira emlékeztet.

A történelmi emlékek ápolása mellett a mai Plötzenseei Bv. Intézetre a sajátos és sokrétű feladatok ellátása a jellemző. Leginkább a Budapesti Fegyház és Börtönhöz hasonlítható, ami a feladatok összetettségét illeti. Ebben a börtönben találhatunk zárt végrehajtási mód alá tartozó elítélteket csakúgy, mint a különböző szabálysértések miatt pénzbüntetéssel sújtott, de azt ki nem fizető és helyette a szabadságvesztést „választó” személyeket. Itt működik a berlini bv. szervezet kórháza is és az intézet területén, az egyik épületében fiatalkorúakat befogadó intézeti rész.

Az egyes bv. intézetek országszerte sok-sok emléket őriznek a XX. századból. A berlini PLÖTZENSEE-i Bv. Intézet már sok évtizede működik, ezért itt az emlékek visszanyúlnak a II. világháború időszakára és az azt megelőző évtizedre. Falai között több ezer olyan ember töltötte büntetését vagy lelte halálát, akinek politikai, vagy emberi hitvallása ellentétes volt a náci ideológiával. Összességében ezer felett, volt olyan eset amikor egyetlen napon százhatvan ember lelte a halálát, a ma már nemzeti kegyeleti hely-

TAPASZTALATCSERE

A fogvatartottak különböző szakmákban dolgoznak a bv. intézet területén, így többek között egy festőüzemet is működtetnek itt.

A bv. intézetben nagy hangsúlyt fektetnek, az un. hosszú idő (ez Németországban általában 15 évet jelent) elítéltekkel való foglalkozásra. Az egyik épületükben ezek a személyek vannak elhelyezve, akik általában két évvel a várható szabadulásuk előtt kerülhetnek ide más intézetekből. Az itt folyó munka magába foglalja a szociális felkészítést, a fogvatartottak pszichikai állapotának javítását (gondoljunk bele: a falai között olyanok is vannak, akik még az NDK léte alatt kerültek be!) is.

A szabálysértés miatt (ez kb. 50 márkától 1000 márkáig terjedhet) a börtönt választókkal csekély lehetőség van érdemben foglalkozni. Általában a 40 márkás büntetés felel meg egy napnak, ezért a letöltendő napok sokszor nem érik el a 10-et sem. A pár napos szabadságelvonással járó büntetés miatt ezen fogvatartottak számára gyakorlatilag nincs munkalehetőség, napjaikat az intézet falai között töltik, gyakorlatilag unatkozással vagy esetleg valamilyen társasjátékkal, illetve a televízió állomások adásainak folyamatos nézésével.

Az intézet területén önálló egységként működő kórházban elsősorban tüdőbetegeket ápolnak, de más betegségben szenvedők is gyógyulhatnak itt. A betegek között sok a kábítószeres is akiket külön – jelenleg még kísérleti – program szerint kezelnek.

A kizárólag férfi elítélteket magába foglaló intézetben sok a külföldi. A kapott tájékoztatás szerint 60 ország „fiai” töltik ott a büntetésüket. Magyar elítélt hosszú ideje nem fordult meg a börtön falai között. Itt jegyzem meg, Németországban – talán Bajorországot kivéve – általában nem jellemző a magyar elítélt, sőt az előzetes letartóztatásban lévők között sem sokan vannak hazánk fiai közül. Az ő sorsukon igyekeznek – jogi és más jellegű tanácsadással – segíteni a magyar külképviseletek konzuli feladatokat ellátó dolgozói. A konzuli képviseltek, mint ahogy erre a határainkon ingyen kapható tájékoztató füzetek is felhívják a figyelmet, nem láthatnak el jogi védelmet, tehát ha valaki bajba kerül, csak a helyi ügyvédek bízhatják meg a védelem ellátásával!

Visszatérve a Plötzensei börtön bemutatására, az itt dolgozó személyzet munkáját is a céltudatosság, a szabályok pontos megkövetelése jellemzi. Az elítéltek – mivel tisztában vannak azzal, hogy mely jogaik gyakorlását veszthetik el egy fegyelmezetlenség miatt – vérmérsékletüknek megfelelően igyekeznek eleget tenni a követelményeknek.

Érdekesség – ez egyébként általános Németországban –, hogy a fogvatartottak, ha nem beszélnek a német nyelvet, a szabadságvesztés ideje alatt angol nyelven érintkezhetnek a bv. intézet személyzetével. Aki egyik nyelvet sem beszél, annak tolmács segít, legtöbbször a fogvatartottak köréből.

Az intézetben elhelyezett fogvatartottak csomagot évente csak két alkalommal, a névnapjukon és Karácsonykor kaphatnak, a látogatóik kizárólag a bv. intézet által üzemeltetett automatakból, csak gyárilag csomagolt, legfeljebb 10 márka értékű ajándékot adhatnak át az elítélteknek.

Telefonon – ebben hasonló a helyzet a magyar viszonyhoz – telefonkártya segítségével, az intézetben kialakított rend szerint beszélhetnek. Ellenőrzésük akkor szigorúbb, amikor még az előzetes letartóztatásban vannak, utána mi már nem látunk ilyen jellegű tevékenységet.

TAPASZTALATCSERE

A berlini CHARLOTTENBURGI Bv. Intézet jelenlegi formájában csak három éve működik.

Az intézet elsősorban a pszichiátriai- és elmebetegekkel foglalkozik, magas orvosi szakmai felkészültséggel. Munkájukat leginkább a magyar IMEI-hez lehetne hasonlítani, azzal az eltéréssel, hogy itt csak elítéltek vannak. Az itt elhelyezett elítéltek egy része az intézet virág-kertészetében dolgozik. Munkájuk termékeivel ellátják a berlini tartomány valamennyi bv. intézetét.

A fogvatartottak itt is többségükben egyedül élnek a zárkáikban, bár az utóbbi időben egyre többek kéri (ebből a szempontból hasonló a helyzet a Plötzenseei Bv. Intézetnél), hogy két vagy négy-személyes zárkába helyezték át őket. Erre itt akkor van lehetőség, ha a betegsügek ezt lehetővé teszi.

Sajnos a betegek között sok az öngyilkosságra hajlamos is, ezeket – ha ez orvosilag indokolt – olyan zárkában helyezik el (igaz, rövid időre), ahol a fekhelyen csak egy huzat nélküli műanyagból készült matrac van, nincs takaró és a rabruházat is csak a legszükségesebbre, szorítkozik. Ezeket a szigorú szabályokat az elítéltek önvészélyessége indokolja.

Az elítéltekkel két pszichológus is foglalkozik az orvosokon kívül. A betegek többsége kábítószer miatt került ebbe a helyzetbe, ezért itt is komoly erőfeszítéseket tesznek a kábítószer-függőség csökkentésére.

A német börtönök tanulmányozása során sokszor, akaratlanul is összevetjük a magyar viszonyokkal az ott látottakat. Kétségtelen tény, hogy a magyar bv - sekhez képest sokkal jobban megbecsült német kollégák stabil munkaerőnek számítanak, nem terheli őket az a sok probléma, amelyek a hazai munkatársakat naponta sújtja. A személyi körülmények mellett kétség kívül jobbak az intézetek gazdasági feltételei, modern berendezéseket látunk mindenütt, olyanokat, amelyek a német és az európai uniós fejlettséget mutatják. A magyarhoz képest azonban sokkal szűkebb a keresztmetszet, ha a munkáltatást nézzük, az intézeteken belül lényegesen kevesebb a munkalehetősége az elítélteknek, mint hasonló magyar társaiknak.

Az elítéltek számos helyen lehetőséget kapnak arra, hogy tanuljanak, elsősorban olyan szakmákat sajátíthatnak el, melyekkel a szabad életben is helytállhatnak.

A német és más uniós országnak is komoly problémát okoz a kábítószer, mely ellen egyre nagyobb költséggel igyekeznek felvenni a küzdelmet, valljuk be, nem különösebb sikerrel. A német kollégák is úgy gondolják, a modernkor e legnagyobb métélye ellen csak valamennyi ország összefogása járhat sikerrel, ide értve a büntetés-végrehajtási szervezetek együttműködését is.

Dr. Csernyánszky Lajos

Szuicid elemek a börtönökben

Bevezetés

A büntetés-végrehajtási intézetekben elkövetett önkárosító cselekmények, ezeken belül különösen a befejezett öngyilkosságok az elmúlt évtizedben a társadalom és a szakmai nyilvánosság érdeklődésének egyre inkább homlokterébe került. Nem vitás, hogy a problémák e kérdések köré csoportosuló halmaza az egyik legösszetettebb és legellentmondásosabb területét jelöli ki a zárt intézetek világának. E komplexitás a vonatkozó cselekmények és az azokra való reakciók erkölcsi, pszichológiai és büntetés-végrehajtási szakmai érvek konfliktusában ragadható meg.

Nem kétséges, hogy a szervezet eddig kialakult gyakorlata – az eddig tett erőfeszítések ellenére – egyre kevésbé felel meg a társadalmi és a nemzetközi szakmai közösség által képviselt elvárásoknak. Ennek érdekében látjuk szükségesnek, hogy egy átfogó szemléletváltás következzen be a magyar büntetés-végrehajtásnál. Ennek irányát első sorban a hazai rendszer és a korszerű szakmai eljárások összhangba hozatala, másod sorban a külső társadalmi-politikai elvárásoknak való megfelelés kell, hogy kijelölje.

Írásunk bevezetőjében vázlatosan taglaljuk az öngyilkosság alakulásának trendjét, valamint az öndestruktív magatartásformákra vonatkozó elméleti

megfontolásokat és – ugyancsak röviden – tárgyaljuk, a vonatkozó nemzetközi tapasztalatokat, mind az általános populációt, mind a fogvatartotti népeséget illetően.

Ezt követően adatokat illetve elemzéseket közlünk az 1997 óta történt befejezett öngyilkossági cselekmények vonatkozásában, majd arra térünk ki, hogy a büntetés-végrehajtásnak milyen erőforrások állnak rendelkezésére a szuicidprevenció területén. Arra is utalunk, hogy milyen intézkedések történtek eddig.

Tanulmányunk konklúziójaként javaslatokat fogalmazunk meg.

* * *

Az önkárosítás és az öngyilkosság okait tárgyaló elméletek – elsősorban azok sokrétűségéből kifolyólag – csak részben nyújthatnak egyértelmű iránymutatást a prevenció gyakorlat számára és semmiképpen sem támogatják egy egyszerű, néhány tényezős modell kialakítását. E magatartások kialakulásában egyaránt szerepet játszhatnak örökölt hajlamosító tényezők (biológiai faktor), a személyiség fejlődése során lezajló lélektani történések (pszichológiai faktor).

Az okok másik lehetséges csoportját jelölik ki a szociológiai magyarázatok. Az öngyilkosság társadalmi cselekvés,

melynek mintái, jelentése adott az egyes kultúra, csoport számára, melyet az egyén szocializációja során elsajátít. Ilyen módon az öngyilkosság kommunikatív aktus, üzenet a csoport számára. Másrészt sajátos probléma-megoldási mintaként is működik, melyet a társadalom vagy egy szűkebb közösség nem csak elfogad, de támogat is (pl.: megéri, hogy nincs más kiút, vagy hőstettként látja az öngyilkosságot).

Más elméletek azt emelik ki, hogy az öngyilkosság kiváltó oka a társadalom norma-vesztettségében keresendő, más megfogalmazásban, az integráció hiányában. Ilyen, úgynevezett anómiás állapotban emelkedik az öngyilkosságok száma. Az anómia egy másik szempontunkból is lényeges megközelítése szerint az elfogadott és elutasított társadalmi célok, valamint az elérésük érdekében felhasznált eszközök közötti diszkrépancia szerepel a deviáns magatartások okaként.

Említésre méltó még a minősítés elmélete, mely szerint a közösség által az egyénre „aggatott címkék” önmagukban is alkalmasak arra, hogy az egyén önképét, magatartását befolyásolják.

Azért tartottuk lényegesnek címszavakban megemlíteni az öngyilkossággal kapcsolatos tudományos megközelítéseket, mert ezzel kívántuk alátámasztani azon vélekedésünket, miszerint a prevenció gyakorlatában kerülni kell az egytényezős egyszerűsített modelleket. Nyilvánvaló, hogy a büntetés-végrehajtás területén a fentebbi általános elméleteket egyaránt érvényesnek tarthatjuk az önkárosító magatartások okainak vizsgálatánál.

Egy kifejezetten büntetés-végrehajtásra alkalmazható tipológia a börtö-

nökbeli szuicid viselkedés három fajtáját különbözteti meg: a depresszív, a manipulatív és az anómius szuicid viselkedést. A depresszív öngyilkosságok a fogvatartás korai időszakára, az első három hónapjára jellemzőek. A manipulatív önkárosítás szintén megfigyelhető ebben az időszakban, de e cselekménytípus gyakorisága a büntetés végéhez közeledve csökken. Az anómius öngyilkosság a céltalanság, a reménytelenség érzetéből fakad és általában a hosszú szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak jellemzője, akik az évek múltával lemondanak céljaik megvalósításáról.

Nem tartjuk feladatunknak, hogy Magyarország öngyilkossági helyzetével kapcsolatos közkeletű ismereteket, adatokat e helyütt taglaljuk. Annyit tartunk lényegesnek megjegyezni, hogy Magyarországon immáron történelmi távlatban kiemelkedően magas volt az elkövetett öngyilkosságok száma. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy az elmúlt néhány év adatai jelentős javulást mutatnak. A büntetés-végrehajtásban ellenkező előjelű folyamat figyelhető meg, melyet statisztikai értelemben trendnek még ugyan nem tekinthetünk (az erre vonatkozó adatokat lentebb közöljük).

A börtönbeli önkárosító magatartások vonatkozásában azt az alapkérdést kell tisztázni, hogy a büntetés-végrehajtásnak milyen mértékig feladata, hogy beavatkozzon a fogvatartottak autonómiájába, döntéseinek szabadságába. Az milyen mértékben sérti az egyén önrendelkezésének jogát, ha döntése a saját életére vonatkozó végső kérdésben erősebben van korlátozva, mint a

szabad embereké. Vagyis a szabadságvesztés e szabadság elvesztését is jelenti-e? Természetesen minden ismert rendszer kinyilvánítja, hogy „minden egyes alkalmazott kötelessége, hogy minden szükséges lépést megtegyen egy fogvatartott öngyilkosságának megakadályozására” (a kanadai büntetés-végrehajtás szabályozását hozva példaként.) Ugyanezen ország pszichológusainak etikai kódexe azonban az önrendelkezés és a méltóság tiszteletét tartja elsődleges értéknek, kivéve, ha valakinek az élete, testi épsége közvetlen veszélyben van.

A prevenció területén élesen meg kell különböztetni azokat a módszereket, amelyek azt célozzák, hogy az emberek ne kerüljenek krízisbe, vagy abból kijöjjenek, másrészt azokat, amelyek az öngyilkos cselekmény végrehajtását nehezítik (fizikai prevenció). Az előbbivel kapcsolatban teljesen egyhangú szakmai álláspont alakult ki: az ilyen értelmű szuicidprevenciót fontos prioritásként kell kezelni, annak elterjedtsége, szakmai minősége a rendszerek színvonalának megítélése vonatkozásában az egyik legfontosabb paraméterré vált. A referenciaként számba vehető rendszerek közül a kanadai, és az európai börtönrendszerek a megelőzés e formáit részesítik előnyben. Amely tehát arra alapul (az angol börtönszolgálat politikáját idézve) hogy:

- az önkárosító fogvatartottat a nélkül kell elfogadni, hogy (erkölcsi) ítéletet mondanánk felette, és joga van arra, hogy törődésben és megértésben legyen része
- növelni kell az önkárosítással kapcsolatos tudatosságot (ismerete-

ket) a személyi állomány és a fogvatartottak körében

- a klienssel együttműködve kell gondoskodást nyújtani, team-munkában
- a bizalmi viszonyt minden körülmények között fent kell tartani a fogvatartottal
- fel kell ismerni, és meg kell érteni az önkárosításra készülő ember érzéseit, viselkedését.

E felfogás szerint a tevékenység gerincét a fogvatartottak klasszifikációja jelenti, az önkárosító magatartás előrejelzése, a veszély súlyosságához mérten különféle intenzitású terápiák és egyéb fogvatartotti programok alkalmazása.

Sokkal megosztottabb a szakmai közvélemény a fizikai prevenció esetében. A korlátozás jellege nyilvánvaló, hiszen a rendszer biztonsági rendszernek számos eleme nyíltan vagy burkoltan a saját élet kioltásának megnehezítését célozza. Példaként említhető a zárkacsarnokok szintjeit elválasztó háló, a derékszj és a cipőfűző elvétele a fogvatartás teljes időtartamában vagy annak bizonyos része alatt, a gyógyszerkiadás rendszere, az önakasztásra alkalmas eszközök (rácsok, kampók, fogasok) védelme, a zárt láncú videós figyelés, stb. Számos büntetés-végrehajtási intézetben (például sok holland börtönben) e biztonsági eszközöket nem alkalmazzák. A filozófiai megfontolások mellet (utalva a fentebb említett szabadság korlátozására) emellett az a gyakorlati érv is szól, hogy ha valaki igazán meg akarja ölni magát, akkor ezt előbb utóbb meg fogja tenni, ez biztonsági rendszabályokkal nem megelőzhető. Ugyancsak kérdéses, hogy az ön-